

XFTAP 19.01.07

Д.Н. Алтынбек¹
Б.К. Сердәлі²
О.Н. Нұсқабаев³

Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан
(E-mail: daulet.altynbek1@mail.ru¹, aksari@mail.ru², oraz-bek1@mail.ru³)

Медиа саласындағы социологиялық зерттеудің әдіснамасы

Аңдатпа. Мақалада журналистикадағы социологиялық зерттеулер аясында қазіргі заманғы қайшылықты қоғамдық-саяси, мәдени және экономикалық жағдайлар туралы пікіртерімдер топтастырылған. Зерттеу жастардың дәстүрлі діндердің қайсысын ұстанатындықтарын, діни танымдары қандай деңгейде екендіктерін және дәстүрлі емес діни ағымдар мен діни экстремистік ұйымдардың қызметі және олардың бүлдірушілік әрекеттеріне қарсы не істелуі, қалай істелуі керектігі туралы пікірлерді сараптауға арналған. Пилотаждық зерттеулер, экспресс-сұрау, фокус топтық сұхбат сияқты зерттеу амалдарын пайдалана отырып жазылған мақалада журналистикадағы социологияның көпсатылы кездейсоқ іріктеу әдісі қолданылады. Ақпарат жинаудағы сандық және сапалық тәсілдер жүзеге асқан. Фокус топтарды ұйымдастырып, пайдалану, статистикалық мәліметтерді сақтау, өңдеу, салыстыру, нәтижелерді медиа зерттеулерде пайдалану, жаңа әдістерді іріктеп алу, сұрау тәсілдері қолданылған. Социологиялық зерттеудің ықпалдылығы, респонденттердің таңдауына қарай іріктелуі, ашық және жабық түрлері, сұрау салу әдістемесі (сауалнама, контент-талдау, эксперт сұрау, терең сұхбат, телефон арқылы пікірлесу т.б.) қарастырылған. БАҚ-тағы контент талдаудың мақсаты мен міндеттері де айқын көрсетіледі. Әлеуметтік желі арқылы сұрау салу, оны сала-саласымен іріктеп орналастыру, кездейсоқ іріктеп сұрау салу сияқты әдіс-тәсілдер де пайдаланылды. Редакция жұмысындағы социологиялық зерттеу проблемалары да (ұйымдастыру, жоспарлау әлеуметтік шындықты тану) назардан тыс қалған жоқ.

Түйін сөздер: журналистика социологиясы, пікіртерім, респондент, экспресс-сұрау, түркітілді орта, галамтор, әлеуметтік желі, діни экстремизм.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-134-1-12-26>

Түсті: 28.01.21 / Қайта түзетілді: 20.02.21 / Жарияланымға рұқсат етілді: 17.03.21

Кіріспе. Зерттеу мәліметтеріне сүйенсек, Түркістан қаласындағы Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік универ-

ситетінің студенттері әлемдік діндердің ішінде, негізінен, исламды тұтынады. Бұл түсінікті де. Өйткені университет студенттерінің негізгі

контингентін мұсылман түрктеті халықтардың өкілдері құрайды. Осыған сәйкес сұралған студенттердің 97,6%-ы исламды тұтынатындығын білдірсе, 2,4%-ы өздерін атеистпіз деп есептейді. Дей тұрғанмен, сұралғандардың пікірлерін салыстыра талдағанда байқалғаны, түркиялық және өзбекстандық студенттерге қарағанда, қазақстандық, қырғызстандық, ресейлік түрктеті халықтардың өкілдері және Моңғолия мен Қытай Халық Республикасынан келіп оқып жүрген студенттер арасында діни мінәжат рәсімдерінің бірі жұма намазына бару көрсеткіші өте төмен. Мысалы, жұма намазына бару көрсеткіші түркиялық студенттер арасында 98,5%, өзбекстандық студенттер арасында 95,6% көрсетсе, ал жоғарыда аттары аталған мемлекеттерден оқитын студенттер арасында бар-жоғы 26,8% құраған (қазақстандық студенттер арасында 51,6%, қырғызстандық студенттер арасында 34,2%, басқаларының қосындысында 14,2%).

Жоғарыда пайыздық көрсеткіштері төмен делінген студенттердің басым көпшілігі ислам дінінің ғибадаттық ұстанымдарын толық білмейді. Олардың түсіндірмелеріне қарағанда ислам діни ұстанымдарын меңгертуге ықпал ететін маман — дін мамандары тұрғылықты өңірлерде тапшы.

Айталық, ортаазиялық өңір студенттері арасынан сұралған респонденттердің жауаптарына қарағанда, мұсылмандық ғибадаттарды олардың 76,2% қария кісілердің құлшылық ету көріністерін қарай жүріп, үйренген. 22,4% ислам дініне уағыздаушылардың ықпалымен меңгерген. 1,4% діни ғибадаттарды қалай орындау керектігі туралы кітапшаларда көрсетілген жаттығуларды қайта-қайта қайталай жүріп біліктенген.

Зерттеу әдістері. Дей тұрғанмен, сұрауға тартылғандардың жауаптарына қарағанда, студенттердің бойларында түпкі шығу тектерінің және діни ұстанымдарының бірегейлігін түйсіну деңгейі өте жоғары (100%). Ал, мұның өзі бауырластық сезімді нығайта түсіп, өзара түсіністік, сыйластық, құрмет тұтушылық сенімді шыңдай түседі, ортақ дүниетанымдық және құндылықтық ұстанымдарды біріздендіреді, барша түрктеті

халықтарға тән адамшылық қасиеттерге толы жоғары мінез-құлықты қалыптастырады.

Оның мысалына сұралған студенттер тарапынан жазбаланған төмендегі ой иірімдері дәлел бола алады: «Өзіңнің мұсылмандықты тұтынатын белгілі бір мемлекеттің түрктеті азаматы екендігіңді сезіну зор мәртебе...», «мұсылмандық қалып тілмен айтып жеткізуге болмайтын ішкі қайнарлық экзистенциялық сезімді қанаттандырып, өмірлік бағыт-бағдарлық ұстанымды шыңдайды», «мұсылмандық кеңістікте өз орның мен рөлің бар екендігің түсінуге ұйытқылық жасайды», «білімділікке, біліктілікке және прагматистік іскерлікке талаптандырады», «түрктілді халықтардың бірлігі мен мұсылмандық бірегейлігін қалыптастырады».

Расында да бүгінгі заманғы аумалы-төкпелі әлеуметтік-саяси-мәдени және алуантүрлі конфессиялық ортада мұсылмандық және ұлттық құндылықтар мен қадір-қасиеттерді қанаттандырып жеке басты тұлғаландыру, біртекті түркілік бірегейлікті сақтап өмірлену уақыт талабы, мәңгі елдіктің арқау жібі.

Олай болса, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде «Журналистика социологиясы» пәні бойынша білім алып жатқан білімгерлер ұсынып отырған жоғарыдағы парадигмалық концепция өзінің мәнділігімен де, маңыздылығымен де құнды. Әрі түбі бір түрктеті халықтардың бәрінің көкейінде бұрыннан бар бірегейлену, ауызбірлікте болу және ынтымақтаса әрекеттену керек деген сияқты ой ұшқындарының тұғырлы түйіндемесі.

Талқылау. Енді социологиялық зерттеменің тұғырнамалы-тұжырымдық ұстанымына сәйкес өздеріңнің бойларыңда «түбі бір түркілік және діни бірегейлік түйсігі неден білінеді» деген сұраққа қайтарылған жауаптардың мән-маңызына келейік.

«Біртекті жұрттардан екендіктерімізді және діни бірегейлігімізді сезінетіндіктен болар, өзара түсіністікті сыйластықта оқып жүрміз. Семинар сабақтарына бірге даярланамыз. Қалалық мәдениет орындарын бірге аралап, мешіттік намаздарға бірге барамыз. Бірге ойнап, күлеміз. Тату-тәтті тұрамыз. Бір-

бірімізді көтермелеп, мәртебемізді асырамыз. Қазіргі өмір ағымы туралы пікір таластырамыз, сырласамыз. Өз арамыздағы, жалпы түркітіді халықтар арасындағы өзара түсіністік, бауырластық сезімнің тереңдей түсуін қалаймыз. Түркітідес мемлекеттердің Ынтымақтастық Кеңесінің Саммитіндегі Қазақстанның тұңғыш Президенті, Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Түркітідес мемлекеттер ұйымын құру туралы» ұсынысын қызу қолдадық. Өйткені түркітідес елдердің көпқырлы ықпалдастығы келешекте өркендеп жаңғырудың жаңа көкжиектерін бағындыруға ұйытқылық жасайды. Себебі тіліміздің, сондай-ақ, тарихымыздың, мәдениетіміздің, дүниетанымымыз бен салт-дәстүрлеріміздің тамыры бір. Оның негізінде бүгінгі түркі интеграциясының табысты болуы тек бүгінгі ұрпақ үшін ғана емес, болашақ ұрпақтың да табысты, жеткілікті, молшылықта өмірленуінің кепілі. «Түрк» ұғымының әрбір әрпі әрқашан айрықша маңызға ие. Мысалы, «Т» әрпі – траст, яғни өзіңе, болашағына сенімді, «Ю» – юнити, яғни «бірлікті, бірегейлікті», «Р» – ренессанс, яғни «туыстық» деген мағынаны білдіреді. Демек, түпкі мақсат та, талап та елдерімізді жақындастыруға, түбі біртекті түркілік жұрттарды бауырластырып, бірегейлендіруге қызметтенуі тиіс. Бұл мақсатқа қол жеткізуге дініміздің бірегейлігі де атсалысады.

Сұраудың өзге сұрақтарына қайтарылған жауаптар төмендегі 1-8 диаграммалар мен 9-кестеде көрсетілген.

Исламдық тағылыммен студенттер көбіне жұма намазында мешіт имамдары уағызда-

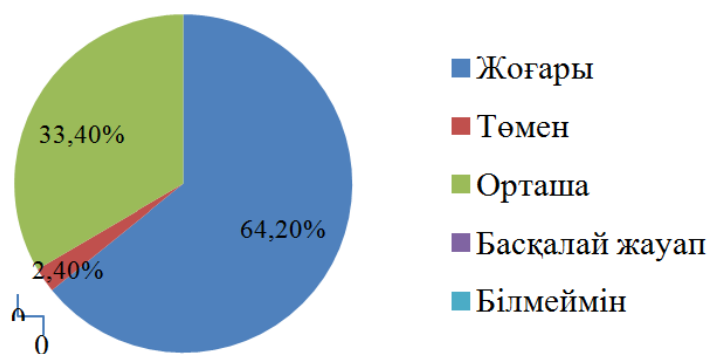
рынан тәлімденеді (24,3%). Өйткені қазіргі заманғы сунниттік бағыттағы имамдар дәстүрлі мұсылмандық қағидаттарды білімі тұрғыда негіздеп, әрбір адамның ішкі сеніміне айналдыру амалдарын жетік меңгеріп алған.

Студенттердің қатарында ислам дініне сенімді, оған қатысты қағидаларды орындауды және дінге (діни әдебиеттерде «ад-Дин» ұғымы, «әл-Ислам» терминінің баламасы ретінде қолданыла береді) шынайы сенуді қария кісілердің тәлімдеулерінен, дін өкілдерінің насихат-кеңестерінен және құрбы-құрдастарының үгіттеулерінен меңгергендер де жетіп артылады (қосындысында 23,9% құрайды).

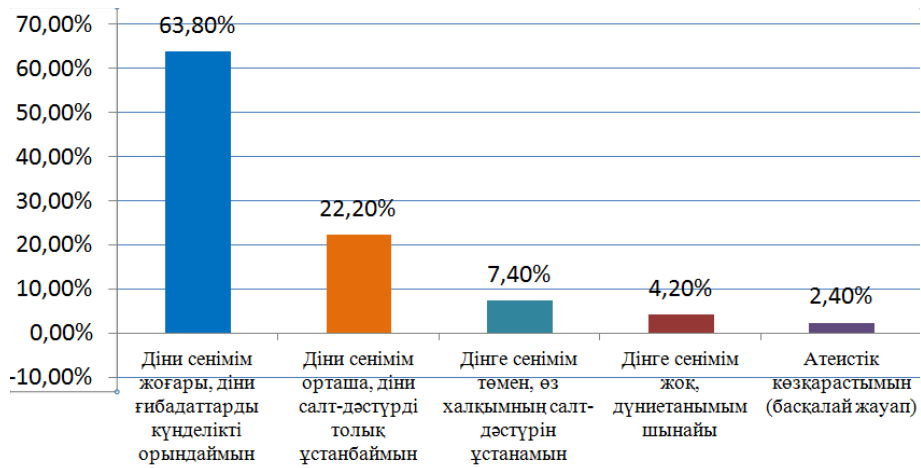
Студенттердің 21,6%-ы діни ақпараттарға телеарналардағы көрсетілімдерден қанықса, 11,9%-ы ғаламторлық (интернет) көздерінен нәрленген.

Нәтижелер. Дей тұрғанмен, интернетті қолданушылар саны жалпы жастар, соның ішінде, әсіресе, студенттер арасында күн санап көбейе түсуде. Бүгінде олар кез келген өздеріне қажетті ақпаратты интернеттен алып, пайдалана біледі.

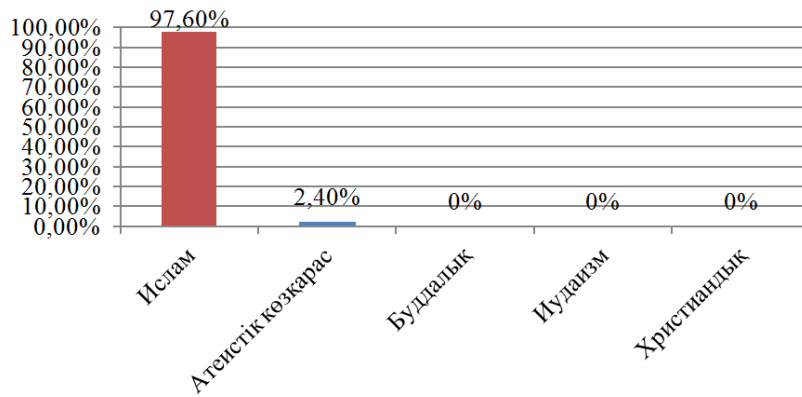
Жастардың (олардың басым көпшілігін студенттер құрайды) интернет қолдану жиілігін зерттегенде байқалғаны, олардың арасында күнделікті интернетте отыратындар оған кемінде 3-4 сағат уақытын жұмсайтындығы анықталды (12%). Күнделікті 1-2 сағат уақытын ғаламторға (интернет) арнағандар – 25,8%-ды құраса, күнде бір рет кіретіндер – 11,3% болды. Аптасына бір рет интернетке жақындайтындар – 3,9%, мүлдем кірмейтіндер – 0%, жауап бергісі келмегендер - 47%-ды көрсетті.

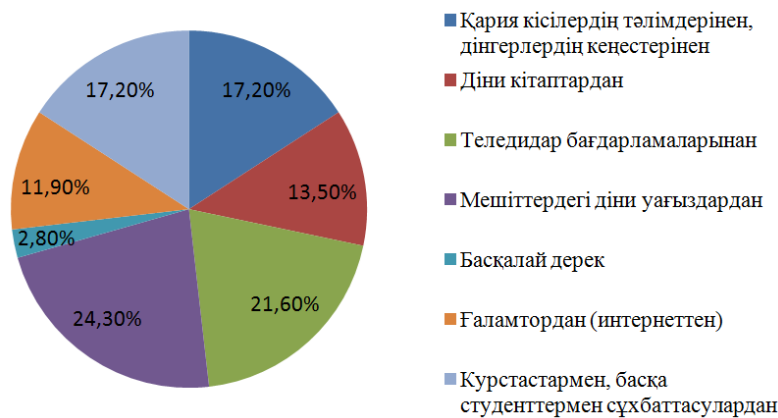
1-диаграмма. Дін сіздің өміріңізде қандай рөл ойнайды?

2-диаграмма. Сіздің дінге сеніміңіз қалай?

3-диаграмма. Қандай дінді ұстанасыз?

4-диаграмма. Діни ақпаратты (білімдарлықты) қандай дереккөздерден жинақтайсыз?

Демек, жастардың ғаламторға әуестігі жоғарыда анықталған мәліметтерден жоғары болуы әбден мүмкін.

Бүгінгі күні интернеттік байланыс барлық адамдарға қолжетімді. Осыған орай студенттерге интернеттік байланыстың қандай

түрін көп пайдаланатындығы туралы сұрақ қойылған болатын. Сауалнама сұрағына жауап қайтарғандардың 21,6%-ы үйлеріндегі, 7,7%-ы оқу кабинеттеріндегі, 4,2%-ы интернет клубтарындағы, 64,4%-ы қалта телефондарын пайдаланатындықтарын мәлімдеген. 2,1%-ы басқалай пікірлер білдірген. Бұдан байқалып тұрғандай, жастардың басым бөлігі, көбіне, көп қалта телефондарын, смартфондарды немесе планшетті пайдаланып интернетке қосылады.

Студенттер интернетте көбіне-көп әлеуметтік желілерді (Facebook, Instagram, Twitter, т.б.) пайдаланады (41%). 13,4%-ы кино көргенді, музыка тыңдағанды ұнатады. Мәдениет жетістіктерін, табиғатты суреттейтін, туризмді насихаттайтын арналар көрсетілімдерін қарайтындар – 5,7%-ды құрайды. Ел жаңалықтарына қызығатындар -8,1%. Ойын ойнауға дес беретіндер – 15,3%. Діни сайттарды қызықтайтындар - 15%. Интернет телеарналардан кино көретіндері тым аз, бар-жоғы 0,7%.

Сауалнама сұрақтарына қайтарылған жауаптарға қарағанда студенттер бос уақытының көбісін әлеуметтік желілерде өткізетіндігі байқалып тұр.

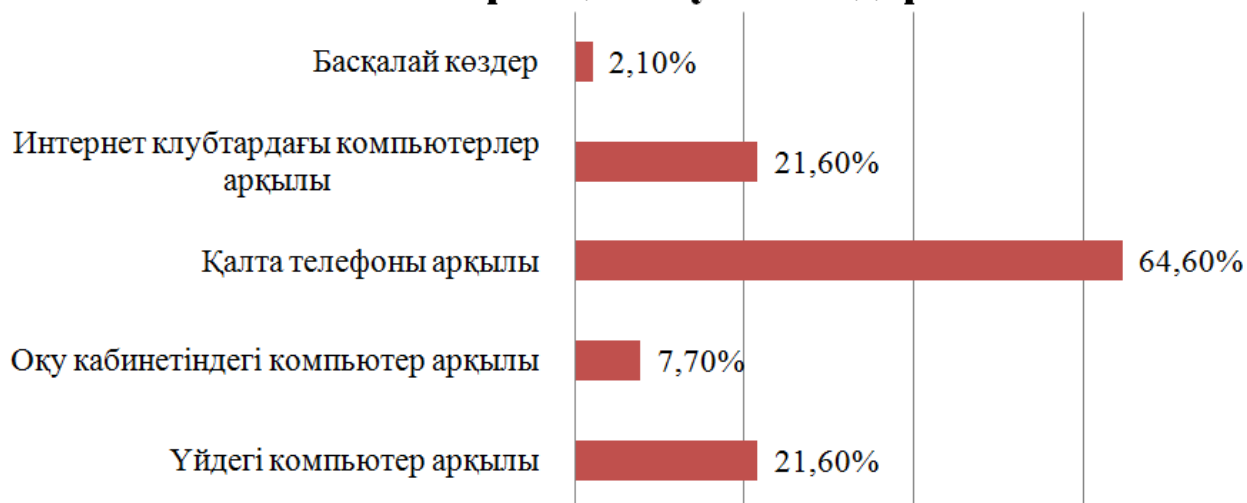
Демек, экстремистік бағытты діни ағымдардың әлеуметтік желілер арқылы ақпарат таратуларына жол берілмеуі тиіс.

Себебі бүгінгі таңда әлеуметтік желілерді пайдаланушылардың басым бөлігін жастар құрайды. Ал, өмірде әлі де болса өз орнын таба қоймаған, толық әлеуметтенбеген әрі шынайы діни таным туралы білімі жеткіліксіз жастар бұрыс ақпаратты дұрыс деп қабылдап, теріс жолға түсіп кетуі мүмкін.

Оның дәлеліне сауалнама сұрақтарына жауап қайтарған қазақстандық, қырғызстандық және өзбекстандық студенттердің бірқатары басқалай жауаптарға қайтарған жазбаларында мынадай көріністердің де кейде байқалып қалатындығын атап көрсеткен: «Мұсылмандыққа басқа діндегілерді тартуға әрекеттенушілердің қайсы біреулері ислам дінінің ханафи мазхабының мән-мағынасын (мүмкін өзі де түсіне бермейтін болар) бұрыс түсіндіреді. Сондықтан орталықазиялық халықтардың басым көпшілігі тұтынатын исламның сунниттік бағытының бұл мазхабының мән-мағынасы баспасөзде, телеарналарда және үгіт-насихаттық жұмыстарды дұрыс түсіндіріліп жүрсе болар еді».

Осыны ескерген сұрау жүргізуші «Журналистика социологиясы» пәнінің оқытушысы студенттері экспресс-сұрауға «Сіз өзіңіздің діни сеніміңізді қандай дереккөздерінен ақпараттандырып, бекімдеп жүрсіз?» деген сұрақ қосып, сұрауды әрі қарай жалғастырды.

Ғаламторға қосылу нысандары

5-диаграмма. Жастардың ғаламторға (интернетке) қосылу нысандары, %

Бұл сұраққа қайтарылған жауаптар бойынша, сұралған респонденттердің 24,3%-ы ақпараттарды жұма намазында мешіт имамдары уағыздарынан, 21,6% телеарналар хабарларынан, 11,9% ғаламтор (интернет) жазбаларынан, 23,9 қариялардың және дінгерлердің тәлім-тәрбиесінен, құрбы-құрдастарының түсіндірмелерінен жинақтаған.

«Сіз ғаламторлық діни ақпараттарды қалай бағалайсыз?» деген сұрақ жауабына сұралғандардың 30,7%-ы қызықты, 41,4%-ы бұрыс деген жауаптар қайтарса, қалғандары (20,9%) жауап жазудан қашқақтаған.

«Сіздің ақпарат көздеріңізге ғаламтор арқылы хабарласып уағыздаған сәттер болды ма?». Бұл сұраққа төмендегідей жауаптар қайтарылды. «Иә, болды» – 11,6%, «жоқ, болмады» – 88,4%.

«Уағыздар қандай мәтінде айтылды?». «Алдымен, мұқият тыңдауымды өтінді. Тыңдап болған соң, қандай сұрақтарың бар? - деп сұрады. Сұрақтарыма тыңғылықты жауаптар қайтарды» – 5,3%. «Қажет деп жатсам діни кітапшалар жібере алатынын ескертті» – 3,2%. «Үзбей ақпараттар жіберіп тұруға уәде етті» – 2,8%.

Шынында да айтпай болмайды, соңғы жылдары бүлдірушілік әрекеттерге бой алдырған, бірақ қазір «ұйқылы» жағдайда делінегін теріс пиғылды қайсы бір діни ұйым мүшелерінің бұрысты үгіт-насихат жұмыстары жандана бастаған.

Демек, «Діни экстремистік топтарды залалсыздандыру үшін қандай шаралар қолдану қажет?», «ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін не істелуі тиіс?» деген сұрақтардың тууы заңды.

Бұл сұрақтар фокус топтық сұхбатқа тартылған университеттің халықаралық қатынастар мамандығы студенттерінен іріктеп алынған рекруттеу (жіктелім, 12 студент) тобында талқыланды.

Сұхбаттық пікір алмасу барысындағы әртүрлі айтылып, қызықты түсіндірмелер мен түйінді ой иірімдері негізінде жинақталған төмендегідей ақпарат резюме назарларыңызға ұсынылады. «Діни экстремистік топтардың мақсаты – жергілікті халықтар тұтына-

тын мұсылмандықтың сунниттік бағытының Ханафи мазхабының ұстанымдарын жоққа шығарып, жергілікті халықтарды бүлікшіл діни ағымдарға тәуелдендіру. Ол үшін олар ислам дінінің бейбітшіл мәнін аяқтарымен таптап, былықтырып бағуда. Тек шарияттық қағидаттарды ұстанып, зайырлы мемлекеттердің заңдарына бағынбауға, жиһадқа дайын отыруға, білім, ғылым, мәдениет жетістіктерін қабылдамауға, жергілікті ұстанымдық салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды, жөн-жоралғыларды тәркі етуге шақыруда. Басқа дін өкілдеріне қарсы ұстанымдарында оларды «кәпірлер» (құдайсыздар) деп кінәлап, оларға қарсы жаулық әрекеттерге үгіттеуде».

Дей тұрғанмен, жалған діни ағымдар мен діни экстремистік ұйымдар өкілдерінің бүлік тудыруға құмарлықтары жоғары болғанымен, олардың бүлдірушілік әрекеттері Қазақстан, Қырғызстан және Өзбекстан мемлекеттерінің саяси тұрақтылығы мен конституциялық құрылыстарына анау айтқандай қауіп тудыруға қауқарсыз. Бірақ олардың «жүгенсіз үгіттеулері» бұл мемлекеттердің кейбір аймақтарында есте ұстарлықтай бүліктердің туындауына септесуде. Мұның растамасына 2009 жылы Өзбекстанның Андижан қаласында орын алған қантөгісті, 2016 жылдың 5-6 маусымында Қазақстанның Ақтөбе қаласында болған атысты, 2016 жылдың 29 тамызында Қырғызстан астанасы Бішкек қаласындағы Қытай елшілігіндегі жарылысты оқиғаларды мысалдауға болады.

Демек, жалған діни ағымдар мен діни экстремистік ұйымдар өкілдерінің өңір аумағында қызметтенуінің алдын алу шаралары әрдайым жаңғыртылып отыруы тиісті өткір мәселе. Бұл талаптың өзектілігі Қазақстан, Қырғызстан және Өзбекстаннан университетте оқитын студенттер арасында жүргізіліп, жинақталған пікіртерім жауаптары сараптау қорытындыларымен де үйлесім тауып жатты. «Террористік актілер жасайтындардың көпшілік бөлігі діни сауатсыз болып келеді. Рухани азық іздеп келген адамға дін атын жамылған теріс ағым ұстанушылар кедергі болады. Қоғамда шешілмей жүрген мәселелерді қозғап, өздерін қорғаныш есебінде көрсеткісі келеді» [1].

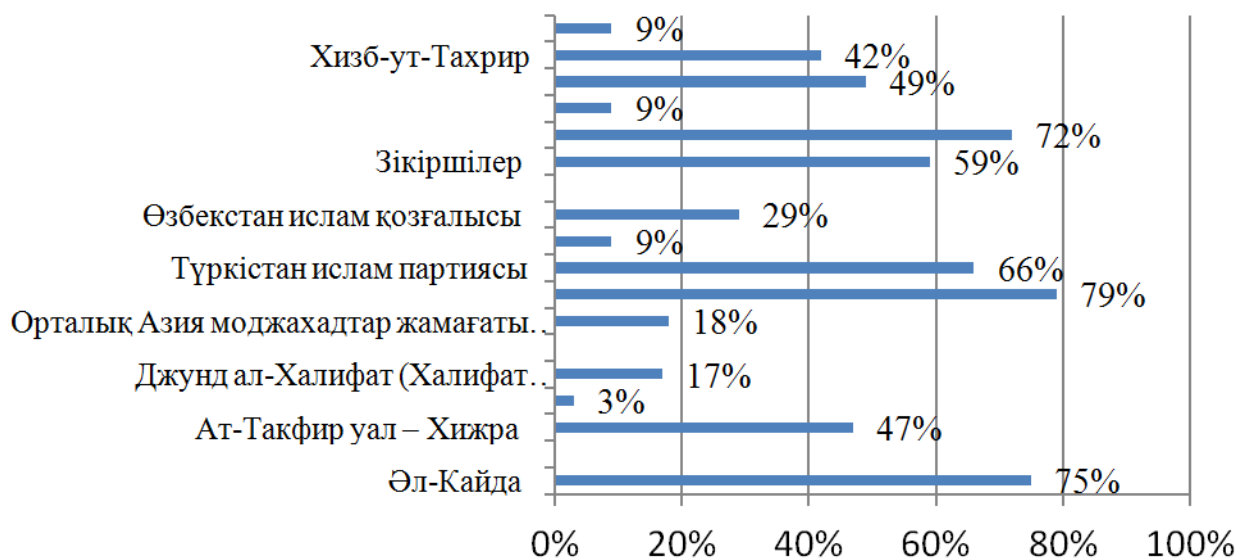
Мысалы, «Сіз төменде көрсетілген діни экстремистік ұйымдардың қайсысының лаңкестік әрекеттерінен хабардарсыз?» деген сұраққа қайтарылған жауаптардың пайыздық көрсеткіші төмендегіше көріністенген-ді.

Расында да, жоғарыдағы мәліметтерден байқалып тұрғанындай, сондай-ақ, сұхбатқа тартылғандардың ой ағымдарына қарағанда студенттер бірқатар діни экстремистік ұйымдардың, соның ішінде, «салафилік қозғалыстың», «нұршылдардың», «таблиғи жамағаттың», «зікіршілердің», т.с.с. эмиссарларының бүлдірушілік әрекеттерінен хабардар.

Бұл түсінікті де.

Себебі ортаазиялық республикалар отарлаушы Ресей бұғауынан босап, тәуелсіздікке ие болған алғашқы жылдардағы дүрбелеңді кезеңдерде қаптап кеткен әртүрлі діни эмиссарлар жергілікті мұсылмандықты тұтынған халықтарды өз қатарларына тартып бақты. Ол үшін олар исламда әуел баста болмаған біршама ғибадаттық рәсімдерді тұтынбауға, тек таза уаххабилік діни әдет-ғұрыптарды ұстануға үгіттеді. Қолдарынан келгенше жергілікті мұсылман діни басқармаларынан бөлек өздерінің діни қауымдастықтарын құруға әрекеттенді. Ол үшін олар жергілікті тұрғындар, соның ішінде, жұмыссыз жүрген

жастар арасында ақша таратты. Сөйтіп, оларды өз қатарларына тартты. Теріс оқытып, зайырлы мемлекеттер заңдарына бағынбауға, көпірлерге (құдайсыздарға) қарсы «әлемдік жиһадқа» дайын болуға, аят-хадистерді түсіндірулерде әлеуметтік-тарихи, рухани-саяси өмір талаптарын, он төрт ғасырлық ислам мәдениеті мен ғылым қорын мойындамауға үгіттеді. Жастарды Орта Азия елдері мен Қазақстан аумағында бүлік тудыруға дайындады. Қолдарынан келгендерінше шынайы діни сенімдерге жат пікірлер мен бұзақылық қылықтарды, жүгенсіздік амалдарын алып-ұшпа мінезді жастардың құлағына құйды. Олардан сунниттік бағыттан тармақтанатын шафи мазхабындағылар, шииттер, «құрбаншылар», «ахмадия жақтастары», «боз гурд», «алла аят», «салафизм» идеологиясын насихаттаушылар да қалыспады. Қолдарынан келгендерінше жұмыссыз бос сандалып жүрген жастарды алдап-сулап қатарларына тартып бақты. «Бұқаралық санада дәстүрлі/дәстүрлі емес діндер туралы идеологема тамырын жайған, дәстүрлі және жаңа діндерді нақты қабылдау, ажырату, бағалау, олардың рөлі мен қоғам өміріне ықпалын саралап түсіну қалыптасқан. «Дәстүрлі» деп аталатын және қабылданатын діндер ұлттық өмір салтына,

6-диаграмма. Сіз төменде көрсетілген діни экстремистік ұйымдардың қайсысының лаңкестік әрекеттерінен хабардарсыз?

мәдениетке және өркениеттің түріне сәйкестендіріледі, оларға тиесілілік этникалық топ өкілдері үшін айқын» [2].

Кейіндеу келе бұл ағымдардың Орталық Азия елдері мен Қазақстанда қызметтенулеріне тыйым салынғандығына қарамастан, олардың тыйым салынғанға дейін даярлап үлгерген жергілікті «ізбасарлары» жасырын түрде қатарларына жастарды тартуларын тоқтатпады. Қатарларын көбейту үшін олар әртүрлі әдістерді, соның ішінде, интернет желісін де пайдалануда.

Сондықтан да болар, қазір өңірдің, соның ішінде, Қырғызстанның оңтүстік, Қазақстанның батыс аймақтарында жалған діни ағымдардың, соның ішінде, «салафиттік» ағым идеологиясына елтіген жастардың едәуір шоғыры барлығы анықталып отыр.

Бұл ағымның негізін салушы 1263–1328 жылдар аралығында өмір сүрген шейх-уль-ислам Такауиддин Ибн Таймия болып табылады. Қазіргі кездегі көптеген діни террористік және экстремистік ұйымдар Ибн Таймияның жазылымдық еңбектеріне сүйенеді.

Ибн Таймияның бұл еңбегін ағылшындардың барлау қызметі Саудиялық Мухаммад ибн Абдул Уәһһаб (1703–1792) деген теологқа XVIII ғасырда өңдетіп, қайта жаңғыртты. Ағылшын үкіметінің күштеуі келе-келе бірқатар араб елдерінде бұл діни доктринаны негізгі діни сенімге айналдыртты.

Қазіргі діни танымда бұл доктринаның атауы «Уәһһабизм» немесе «Салафизм» деп ұлықталады. Өзіндік бір ерекшелігі, кез келген мәселенің шешімін тек Құран аяттары мен Пайғамбар хадистері шеңберінде қарастыруға уағыздайды. Сонымен қатар, исламда әуел баста болмаған деп, мұсылмандықты кейіндеу қабылдаған халықтардың өз салт-дәстүрлеріне және әдет-ғұрыптарына тән жөн-жоралғылардың мұсылмандық рәсімдерде орындалуын қаламайды. Мұсылмандық парыздардың тек қана уаххабилік дәстүр негізінде орындалуын қалайды. Аят, хадистерді түсіндірулерде олардың сыртқы көріністерін тілге тиянақ етіп, олардың, жалпы исламның бейбітшілігі меніне, имандылыққа ұйыту мазмұнына, мейірімділікке, қайырымдылыққа, ізгілікке

үндеу, адамгершілікке шақыру, адалдық, тазалық, жомарттық жолын ұстану қағидаттарының мән-мағыналарына терең бойлай бермейді. Белгілі бір ережеге, қағидаға, арнайы тәсілдерге сүйеніп келген исламның он төрт ғасырлық мәдениеті мен ғылым қорын жоққа шығарады. Белгілі бір (ханафи сияқты) мазһабты түпкілікті ұстануға қарсылық білдіреді. Мұның бәрін олар ондаған ғасырлар бойы белгілі бір мазһабты, мысалы, осы уақыттарға дейін ханафи мазһабын ұстанып келе жатқан Орта Азия елдері мен Қазақстанда бүлік туғызу үшін кеңінен насхаттап, пайдалануда.

Уаххабилік-салафилік бағыт догматтарының Қазақстанда, Қырғызстанда және Өзбекстанда біраз уақыт бойы насихатталуына біршама уақыттар бойы жергілікті діни басқармаларды Сауд Арабиясында оқып келген діндарлардың басқаруы да себепші болды.

Солардың біржақты үгіт-насихаттарының нәтижесінде өңір халқының біршамасының құлағына уаххабилік-салафилік бағыт догматтары сіңірілді. «Экстремизммен күрестің түрлі жолдары бар, бірақ біздегі күрес тек радикализация дегеніміз діни сауатсыздық деген түсініктен туындап отыр. Ал анықтап қарайтын болсақ, радикалды идеологияға тарту процесінің тамырлары біздің жағдайымызда, ең алдымен, әлеуметтік және психологиялық себептерде жатыр», – дейді әлеуметтанушы Серік Бейсембаев [3].

Дей тұрғанмен, алғашында «ресми исламның» насихатына елтіген жергілікті халық «солақай» имамдардың біржақты, тек уаххабилік дін тұтыну салтын мадақтап, ата-баба ұстанған салт-дәстүрден алыстауға шақыруларын құп көрмей, әрі олардың ақыл-ой, білім, ғылым, мәдениет жетістіктерін пайдаланудан бас тартуға үгіттеулерінен шошып арғы ата-бабалары ұстанған ислам дінінің Ханафи мазһабына қайта бет бұрды.

Салтымыз бен бейбітшілік көзқарасымызға жат дәстүрлі емес діни ағымдарды батыстық алпауыт мемлекеттердің сыртқы барлау қызметтері қаржыландыратынын білгеннен кейін жергілікті халық радикалды ағымдардың үгіт-насихаттарынан мүлдем аулақтана бастады.

Мұны сұрауға тартылған студенттер де байқаған (98,3%). Ал, олар сұрау сұрағына қайтарған жауаптарында бүлдіруші күштерге дем берушілер қатарында төмендегілер де бар деп есептейді.

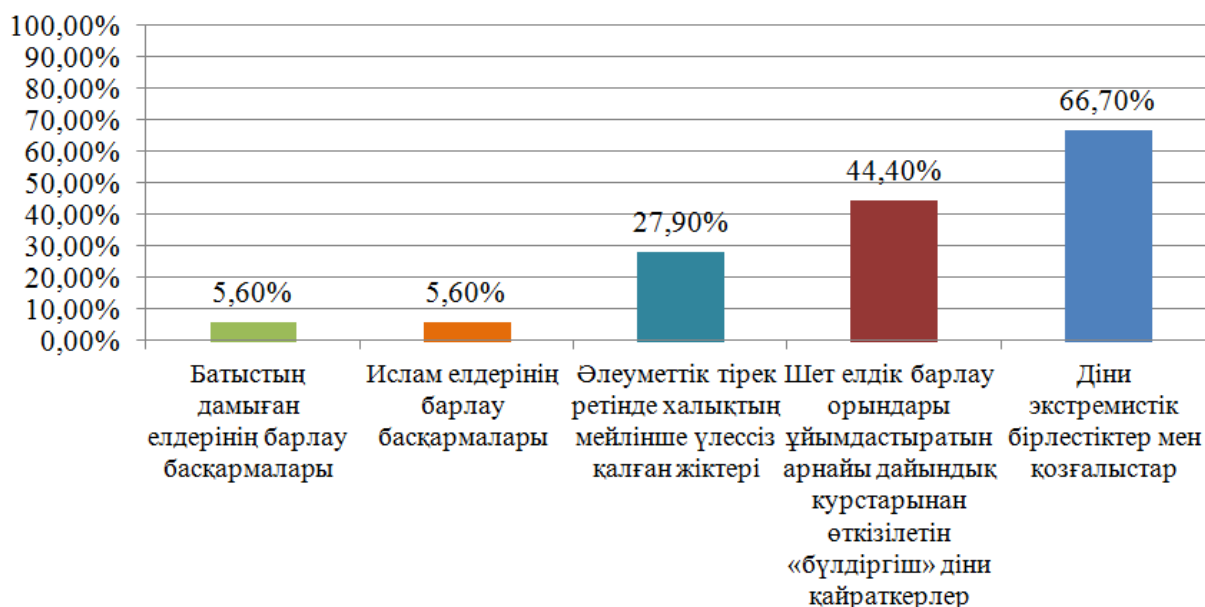
Шынында да, бүгінде әлемдік кеңістіктің белгілі бір аймақтарында бүлік туғызып, сол өңір халқын қан жұтқызып жүрген діни экстремистік ұйым содырларының әрекеттері белгілі бір барлау орталығынан басқарылып, алпауыт мемлекеттердің мүдделері мен саяси талаптарының орындалуы үшін жасалып жүргендігі баршаға мәлім. Тапсырма берушілер де (алпауыт мемлекеттер), орындаушылар да (Аль-Каида, ДАИШ, Талибан, т.б.) белгілі. «Ойын» алаңдары: Таяу Шығыс. Одан беріректе Ауғанстан, Кашмир, Синцзян. Жақын көкжиекті жобада: Түркия, Орта Азия елдері.

Осыған қарап-ақ соңғы жылдары жалған діни ағымдар мен діни экстремистік ұйымдар эмиссарларының үгіт-насихаттары не себептен өңірде қайтадан жандана түскенін сезінуге болады. Алдын-алғы дайындық. Түпкі мақсат өңірдің әртүрлі діни ұстанымды халықтарын өзара араздастырып, ұрыс-керістендіруге, сөйтіп, өңірде ішкі тұрақсыздық тудыру. Реті келсе, өңірдегі мемлекеттердің көзін құртып,

өз биліктерін орнықтыру. Жергілікті байлық көздерін тегін иелену.

Осыны көздеген алпауыт мемлекеттер тарапынан қаржыландырылып, олардың айдауымен өңірде бүлік тудыруға жұмылдырылған діни жалған ағымдар мен діни экстремистік ұйымдардың жандайшаптары қазірдің өзінде-ақ жергілікті бұқара көпшіліктің, әсіресе, жастар арасында үгіт-насихат жұмыстарын жасырын жүргізіп, қатарларын көбейте түскен. Оның дәлеліне жалған діни ағымдар мен діни экстремистік ұйымдар эмиссарларының айдап салуымен бірнеше мың өңір жастарының Сирия мен Иракта соғыс жүргізіп жатқан ДАИШ содырларының қатарында көрініс беруін мысалға келтіруге болады. Солардың бірі Өзбекстан тумасы Абдуқадір Машарипов деген содыр 2017 жылдың бірінші күні Ыстанбұлдағы түнгі клубтардың біріне оқ жаудырып, 39 адамның өмірін қиған. 2017 жылы жасалған 1099 террористік актіден қайтқан 7455 адамның өліміне Орталық Азия елдерінен ДАИШ қатарында соғысып жүрген содырлар себепші болған.

Өңір тұрғындары арасында уаххабилік-салафилік ағымның «ат-Такфир уал-хиджра», «Салафи-жихад», сондай-ақ «Хизб-ут-тахрир», әсіресе, «Таблиғ жамағаты» атты эк-

7-диаграмма. Бүлдіруші күштер

тремистік топтарының өз қатарларына тарту жұмыстары белең алған. Мысалы, штаб пәтері Пәкістанның Пенджаб провинциясының Райван елді мекенінде орналасқан «Таблиғ жамағаты» діни экстремистік ұйым эмиссарларының Қырғызстанға және Қазақстанның оңтүстігіне ене бастауы 1995 жылы байқалған.

Өздерінің діни ұстанымдық догматтарын кезбелік жасай жүріп насихаттайтын «Таблиғ жамағаты» қозғалысы алғаш рет Үндістанда сипат алған. Парсы бұғазы елдері тарапынан қаржыландырылатын бұл ұйым әлемнің көп елдерінде жұмыс жасайды. Соңғы анықтаулар бойынша, бұл ұйымның, мысалы, «Аль-Каида», «Харакат әл-Мужаһиддин», «Харакат әл-Жиһад Ислам», ДАИШ сияқты террористік топтармен тікелей байланыстықтары бар. Ұйым эмиссарлары кезбелік жасай жүріп, бұқара көпшілікпен қоян-қолтық араласатын көрінеді. Сөйте жүріп олардың арасынан осылар айтқанымызбен жүреді, бұйрықталған тапсырмаларды бұлжытпай орындайды деп есептеп, өздері таңдаған бос белбеу кейдей-кепшіктерді, жұмыссыз бос жүрген жастарды бөліп алып, оларға қаржылай жәрдем көрсете бастайды. Қатарларына қосып алып, әбден сеніміне кіргендерін Пәкістандағы әскери дайындық лагерлерінде жаттықтырып алып, Сирия мен Иракта соғысып жүрген содырларының қатарын толықтыруға аттандырады.

Сондықтан болар, «Таблиғ жамағаты» діни экстремистік ұйымының қызмет етуіне көп елдердегі сияқты Орталық Азия елдері мен Қазақстан да сот шешімімен тыйым салынған.

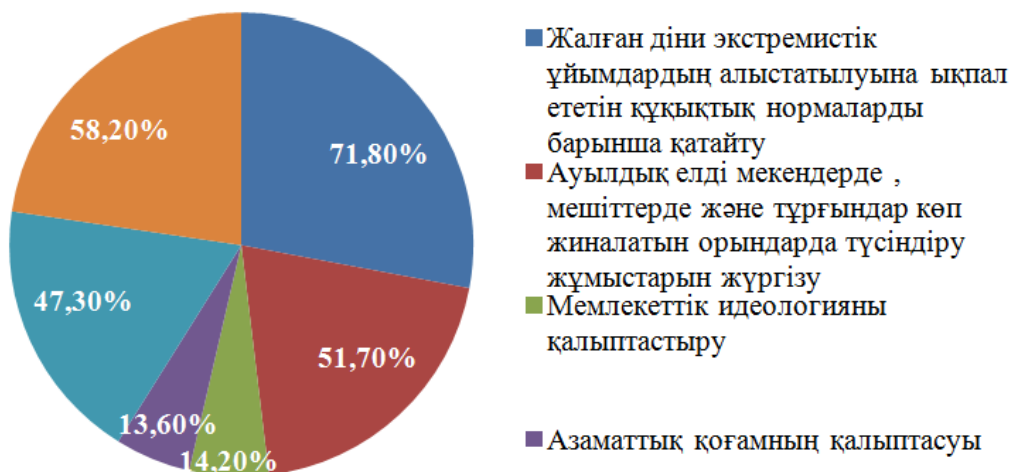
Жалған уағыздармен діндар жамағатты адастырып, қылмыстық жолға итермелеп отырған діни ұйымның бірі – «Хизб-ут-тахрир». Оның әрекеттері қоғамдағы этникааралық (еврей ұлты мен АҚШ азаматтарына қарсы) және конфессияаралық (христиандар мен басқа діндерге қарсы) қатынастарды бұзуға бағытталып, қоғам тыныштығын бұзуды көздейді. Ислам талаптары үстемдік ететін тұрмысы нашар халықтың арасында жүргізуге тырысады. Сондағы мақсаты \neg оларға материалдық көмек көрсете отырып, өз қатарын толықтыру.

Ал, уаххабилік-салафиліктер қатарында өңір халықтарын дәстүрлі ханафи мәзхабы сенімдеріне және өңірдегі мемлекеттік құрылымдар мен олардың заңдарына қарсы «жиһадқа» шақырып жүргендер, әрі сол жолда қантөгіс болуын қалайтындар – «такфиршілдер». Олар қазіргі әлемдік кеңістіктегі тұрақтылықты бұзып, әлемдік деңгейде мұсылмандық ұлы халифат құруды қалайды. Такфиршілдер үшін ұлттық құндылықтар мен ерекшеліктердің, салт-сананың, дәстүрдің, әдет-ғұрыптың, жөн-жоралғының ешқандай да мәні жоқ. Бұл қозғалыстың негізін қалаушы мысырлық Мустафа Шукри есімді шейх. Қазіргі таңда «әт-Такфир уәл хиджра» эмиссарлары өңірде жасырын түрде өте сақ жұмыс істеуде. Бұл ұйым мүшелері «такфир» идеологиясын қолдамайтын барлық мұсылмандарды «кәпір» деп есептейді. Өңірдегі зайырлы мемлекеттерді кәпірлер елі («Дар-уль куфр») деп атайды. Жергілікті барлау қызметі қызметкерлері 2017 жылдың 5-6 маусымында Ақтөбе қаласында болған террорлық актіні ұйымдастырушылар осы ұйымның эмиссарлары болып қалуы мүмкіндігін теріске шығармайды. Сонымен қатар, оның дәлелі ретінде Ақтөбе қаласы мен облыс аумағынан тәркіленген экстремистік бағыттағы 670 брошюра мен шағын кітапшалардың, аудиожазбалар мен үнпарақтардың 334-і салафилік ағымның осы тармағына тиістілігін мысал етеді.

Демек, уаххабилік-салафилік бағыттың ғана емес, діни ұстанымымызға жат барлық діни ағымдарды өңірден түпкілікті алыстатуға ықпал ететін құқықтық нормалар қатайтыла түсуі тиіс. «Біздің асыл дініміз, керісінше, қоғамдық тұрақтылықты, ізгілікті, ұстамдылықты уағыздайды. Ал, лаңкестіктің ұлты да, діні де жоқ. Сол себепті нағыз мұсылманның лаңкес болуы әсте мүмкін емес [4].

Бұл фокус-топтық сұхбатқа тартылған студенттердің ғана емес, сауалнама сұрақтарына жауап қайтарған барлық студенттердің қалауы (8-диаграмма).

«Шынында да, - дейді фокус-топтық сұхбатқа тартылған түркиялық студенттер, – ислам дінінің бейбітшіл мәнін әбден бұр-

8-диаграмма. Сіз бұлдірушілікке және терроризмге қарсы күресте қандай шаралар қолданылуы тиіс деп ойлайсыз?

малаған діни фундаментализм мен экстремизм аймаққа барынша енген. Сондықтан өңір мемлекеттері оларды аймақтан аластату үшін қатаң шараларды қолданғаны абзал». Өйткені жергілікті тұрғындар арасында исламның шынайы адамсүйгіштік, гуманистік сезімдерге толы бейбітшіл мәнін түсіндірудің аздығынан, бос кеңістікті әртүрлі лаңкестікке үйір экстремистік ұйымдар пайдаланып кеткен. Оның үстіне аймақта (Қазақстанды қоспағанда) әлеуметтік-экономикалық жағдай мен тұрмыстық ахуал төмендеу. Ал бұл мәселелерді шешуде жергілікті билік органдары қауқарсыздық танытуда. Осының бәрі жинақтала келіп, жергілікті тұрғын халықтарды сүйенішті діннен іздеуге итермелеуде.

Орталық Азия бұрыннан-ақ ислам кеңістігіндегі аймақ. Сондықтан ислам дүниесін дүрсілкіндірген (саяси, әлеуметтік, экономикалық, рухани, идеологиялық, адамгершілік-имандылық, этникалық-ұлттық) мәселелер бұл аймақ тұрғындары (аймақ халықтарының 90%-дан астамы ислам дінін ұстанатындығын ұмытпалық) үшін де бас ауыртып, жүрек сыздатар маңызды мәселелер санатында саналады. «Мемлекетіміз терроризммен күрес туралы барша 13 халықаралық әмбебап конвенцияларға қосылған» [5].

Айталық, жергілікті тұрғын халықтардың ислам дінін ұстанатын басым көпшілігі АҚШ

пен Батыстың дамыған мемлекеттерінің Израильді жақтап, мұсылман елдеріне біржақты қысым көрсетулеріне, АҚШ-тың Иерусалим қаласын Израильдің астанасы деп қабылдауына кәдімгідей қарсы.

Демек, Орталық Азия республикаларының ұлттық және мемлекеттік егемендіктеріне қауіп төндіретін сыртқы және ішкі факторларды екселегенде осы екі жақтан да туындайтын қауіп-қатерлерге бірдей назар аударған жөн. Десек те, түркиялық студенттер топшылағандай, жергілікті билік органдарына текетіретін себептерін сырттан іздегеннен гөрі ішкі қауіп-қатерлерге айрықша назар аударғандары жөн сияқты, әрі мұндай болжам негізсіз емес. Оған университетте жоғарыда аттары аталған мамандықтарда оқитын студенттер 2016 жылы жинастырған пікіртерімдегі сауалнама сұрақтарына қайтарылған жауаптар дәлел бола алады.

Сауалнама сұрақтарына қайтарылған жауаптарды талдау барысында сұралған респонденттердің сыртқы себептерге қарағанда ішкі қауіп-қатерге айрықша назар аударатындығы байқалған.

Қорыта айтқанда, діни экстремизмге қарсы күрестің бірден-бір пәрменді құралы – діни ағартушылық жұмыстарын көтеру, діни үгіт-насихатты күшейту. Өз дінін терең білетін адам ешқашанда экстремистердің

Ішкі қауіп-қатерлер

№	Ішкі себептер	%
1	Әлеуметтік-экономикалық жағдай мен тұрмыс деңгейінің төмендігі (Қырғызстан, Өзбекстан)	21,8
2	Оны шешудегі жергілікті биліктік құрылымдардың қауқарсыздығы (Қырғызстан)	17,3
3	Сыбайлас жемқорлықтың жоғарылығы (Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан)	15,7
4	Өңірде діни экстремистік ұйымдар қызметінің қайта жандануы	18%
5	Демократиялық үрдістердің баяулығы, биліктегілердің демократиялық үрдістерге жат саясат ұстануға үйірлігі (оппозицияға, БАҚ-на қысым көрсетуі, адам құқықтары мен еркіндігінің шектеулігі, т.т.) (Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан)	17,8
6	Билікке талас, жекелеген ықпалды топтар, олигархтар арасындағы талас (Қырғызстан)	9,4

қолшоқпары болмайтыны, олардың торына оп-оңай түспейтіні белгілі. Мысалы, Е.Г. Ляхов «Халықаралық қылмыс (халықаралық терроризм) мына төрт жағынан квалификациялануы қажет деп есептейді: субъект, субъективтік жағы (кінә), объект, объективтік жағы (әрекет, әрекетсіздік, құқыққа қайшылық, себептік-салдарлық байланыс)» [6, 312 б.]. Бұл пікір келісуге тұрарлық, бірақ бұл жөнінде халықаралық құқықтық актілерде толыққанды, әрі нақты ұғымда бекітілген норма жоқ. Яғни, қарастырылып отырған қылмысқа қатысты құқықтық анықтаманы жобалап, қабылдау қажет.

Десек те, діни экстремизмге қарсы күресте азаматтардың конституциялық құқықтары, ар-ождан бостандығы бұзылмауы тиіс. Белгілі бір дәстүрлі дінді тұтынушының діни сезімдері қорланбағаны жөн. Сонымен қатар, діни радикализмге қарсы күресте аймақ елдерінің шет елдермен қарым-қатынастарына, сыртқы саясат саласындағы абыройы мен мүдделеріне нұқсан келтірілмеуі тиістігін ұмытпаған да жөн. Сондай-ақ, діни экстремизмге қарсы жүргізілетін үгіт-насихат жұмыстарына ұлттық диаспоралар пен ұлттық мәдени бірлестіктерді де тарта білген дұрыс. Бұл тұрғысында Қазақстанда өнеге тұтарлық тәжірибе жинақталған. Сондықтан да болар Қазақстан-

да мемлекеттік органдар мен діни бірлестіктер арасында өзара түсіністікті, әрі сенімді байланыстар орныққан. Конфессиялардың басшылары Қазақстан халықтары Ассамблеясының мүшелері болып табылады. Діни бірлестіктер жетекшілерінің қоғамдық-саяси шараларға қатысуы, олардың өздерінің дінге сенушілерінің мүдделерін жергілікті және ең жоғары биліктердің деңгейінде көтеріп, ұсынулары дәстүрге айналған.

Сонымен қатар, Қазақстанда жұмыссыз жүрген жастарды кәсіптік-техникалық бастауыш және орта оқу орындарында тегін оқытып жұмыстандыру, сөйтіп, олары әлеуметтендіріп, қоғам өміріне толыққанды маман етіп қосу жұмыстары қолға алынған. Ал, мұның өзі көңіл жұбанушытарын діннен табуға тырысқан жастардың санын азайтып, оңтайлы жағдайды өз пайдаларына жартуға ұмтылған радикалды діни ағымдардың жолын кесе-кестей түсуде. Дей тұрғанмен, радикалды діни ұйымдардың бүлдірушілік әрекеттерін біржолата ауыздықтау өңір мемлекеттері бұрынырақта қабылдаған діни қызмет және діни бірлестіктер туралы қабылдаған заңдарды экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша жаңа баптармен және барынша қатайтылған нормалармен толықтырмайынша, қауіпсіздік мәселе-

сінің шешілмейтін түрі бар. Мұны ескерген жөн. Онымен қатар, діни экстремизм мен терроризмге қарсы күрес қарсы барлау қызметі, дактилоскопиялық және геномдық тіркеу, пробацация, ақпараттық қауіпсіздік, т.с.с. мәселелер бойынша заң жобаларын дайындаып, тез арада қабылдауды қажетсінеді.

Кейбір діндар жандардың ханафи мәзхабы ілімін мойындамауының, ұлттық мінәжат ерекшеліктерін жоққа шығаруының, қыз-келіншектердің «хиджаб» киюді, ер-азаматтардың шалбарларының балағын қысқартып, ұзын сақал өсіруді «модаға» айналдырып алуының себептері, олардың мұсылмандықты тұтынудың өңірлік ерекшеліктерін білмеулерінен туындауда.

Сондықтан жергілікті дін басқармалары діни ағартушылық, үгіт-насихаттық іс-әрекеттерінде ислам дінінің өңір халықтарының табиғатына, ұлттық болмысына, салт-дәстүріне, әдет-ғұрыптарына, жөн-жоралғыларына тән ең жақын дәстүрлі ұстанымы – Ислам Ағзам Әбу-Ханифа мәзхабының қағидаттарын және оның теріс пиғылды діни ағымдардан айырмашылығын жан-жақты негіздеп, түсіндіре білулері керек. Патриотизм, отанды сүю, өңірде тұрақтылықтың сақталуы, аймақ елдерінің гүлденіп, көркеюінің, лайықты молшылықта өмір сүруінің кепілі болып табылатындығын әркімге ұғындыра білуі жөн.

Әрине, бұған қарап осы уақыттарға дейін өңірде діни ағартушылық, үгіт-насихаттық жұмыстар атқарылмаған екен дегендей ой тумасы анық. Атқарылып келе жатқан өнегелі іс-әрекеттер сан жеткісіз. Дей тұрғанмен, діни-ағарту жұмыстарының жандандырыла түсуі артық етпейді. Қайта өңір тұрғындарының, әсіресе, жастардың радикалды діни ағымдардың теріс пиғылды үгіт-насихаттарына ұйып, оларға ілесіп кетпеулеріне, діни экстремизмге қарсы күресте белсенділік танытуларына ықпал етеді.

Қорытынды. Жоғарыда айтылған ұсыныстарды жүзеге асырумен қатар, өңір мемлекеттерінің дін істері мен азаматтық қоғам министрліктері бірлесіп, жыл сайын Түркістан қаласында ғылыми-практикалық семинар өткізіп отырса, сөйтіп, діни экстремизм мен терроризмнің таралуының алдын алу үшін не істеуі және қалай істеуі керектігі жөнінде пікір алмасып, тәжірибелерімен бөлісіп отырса, нұр үстіне нұр жауар еді. Мұндай пікір алмасулар әртүрлі дін өкілдерінің арасында дінаралық келісімдерді нығайтуға да ықпал етеді. Өңірдегі діни басқармалардың жергілікті бөлімшелері жетекшілері мен облыс, қала, аудан әкімдіктері жанындағы дін істері жөніндегі департамент басшылары арасындағы қарым-қатынасты да қиюластыра түседі. Радикалды діни ағымдар эмиссарларының жастарды өз қатарларына тартуының да алдын кеседі. Конфессияаралық қатынастарды үндестіріп, мемлекеттік органдар мен діни ұйымдар арасындағы үнқатысуларды да шыңдай түседі. Ең бастысы – діни ағартушылық және үгіт-насихаттық жұмыстардың сабақтастығын тудырып, тиімділігін арттырады. Мемлекетаралық ақпараттық-насихаттық топтарды құруға да дәнекерлік жасайды. Ақпараттық-насихаттық топ жұмыстарына қалың жұртшылықты: оқушыларды, студенттерді, ауыл жастары өкілдерін, оқытушыларды, құқық қорғау орындары мен прокуратура қызметкерлерін, түзеу мекемелеріндегі жазасын өтеушілер өкілдерін, конфессия басшыларын, жергілікті діндарларды, т.б. тартуға септеседі. Мұндай ақпараттық-насихаттық топтардың мақсаты – елді мекендерде үгіт-насихаттық жұмыстар жүргізіп, дәстүрлі діндердің бейбітшілік сүйгіштік мәндерін, олардың теріс пиғылды діни ағымдардан айырмашылығын түсіндіріп, діндарлардың, соның ішінде, ең алдымен, діндар жастардың радикалдық идеяларды қабылдамау ақуалын қалыптастыру болуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1. Ақнұр Н. Діни экстремизм мен терроризм ерекшеліктері. [Электрон. ресурс] – URL: <https://www.astana-akshamy.kz/dini-ekstremizm-men-terrorizm-erekshelikteri/> (Қаралған күні: 02.02.2021)

2. Булова Е., Назарбетова А. Институциональные факторы религиозно-мотивированного экстремизма // Қоғам & дәуір. – 2019. – №2(62).
3. Сұлтан Ә. Қазақстандағы экстремизммен күрес: миллиондар қайда кетіп жатыр? [Электрон. ресурс] – URL: <https://cabar.asia/> (Қаралған күні: 02.02.2021)
4. Оңғаров Е. Болмысы бұлыңғыр, мазмұны маргиналды діни ағымдар. [Электрон. ресурс] – URL: <https://abai.kz/post/view?id=1475> (Қаралған күні: 02.02.2021)
5. Анаш Д. Терроризммен күрес – баршаның міндеті. – URL: <https://egemen.kz/article/163332-terrorizmmen-kures-%E2%80%93-barshanynh-mindeti> (Қаралған күні: 02.02.2021)
6. Алимов К.З. Теория международных отношений и международного права. – Ташкент: ООО «Ал-Фабасервис», 2017. – 512 с.

Д.Н. Алтынбек, Б.К. Сердали, О.Н. Нускабаев

Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясауи, Туркестан, Казахстан

Методика социологического исследования в медиасфере

Аннотация. В статье обобщены взгляды на текущую социально-политическую, культурную и экономическую ситуацию в контексте социологических исследований в журналистике. Проведен анализ взглядов молодых людей на то, каким традиционным религиям они следуют, уровня их религиозных знаний и того, что они должны делать против деятельности нетрадиционных религиозных движений и религиозных экстремистских организаций и их деструктивной деятельности. Используются такие методы, как пилотные исследования, интервью в фокус-группах, экспресс-опросы, опросы в социальных сетях, их выборочное размещение по отраслям и случайные опросы, а также метод многоэтапной случайной выборки социологии в журналистике. Были реализованы количественный и качественный подходы к сбору данных. Методы использовались для организации и использования фокус-групп, хранения, обработки, сравнения статистики, использования результатов в исследованиях СМИ, выбора новых методов и запросов. Рассмотрены эффективность социологического исследования, выбор респондентов, открытые и закрытые типы, методы опроса (анкетирование, контент-анализ, экспертное интервью, глубинное интервью, телефонное интервью и др.). Также четко сформулированы цели и задачи контент-анализа в СМИ. Не остались в стороне проблемы социологического исследования (организация, планирование, признание социальной реальности) в работе редакции.

Ключевые слова: социология журналистики, опрос, респондент, экспресс-опрос, тюркоязычная среда, интернет, социальная сеть, религиозный экстремизм.

D.N. Altynbek, B.K. Serdali, O.N. Nuskabaev

Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

Sociological research methodology in the media sphere

Abstract. The article summarizes the views on the current socio-political, cultural and economic situation in the context of sociological research in journalism. The study is aimed at analyzing the views of young people on what traditional religions they follow, the level of their religious knowledge and what they should do against the activities of non-traditional religious movements and religious extremist organizations and their destructive activities. The article, written using research methods such as pilot studies, rapid surveys, focus group interviews, uses the method of multistage random sampling of sociology in journalism. Quantitative and qualitative approaches to data collection have been implemented. The methods were used to organize and use focus groups, store, process, compare statistics, use the results in media research, select new methods and queries. The effectiveness of sociological research, the choice of respondents, open and closed types, survey methods (questionnaires, content analysis, expert interviews, in-depth interviews, telephone interviews, etc.) are considered. The goals and objectives of content analysis in the media are also clearly formulated. Methods

used were social media polls, selective placement by industry, and random polls. The problems of sociological research (organization, planning, recognition of social reality) in the work of the editorial board were not left aside.

Keywords: sociology of journalism, survey, respondent, express survey, Turkic-speaking environment, Internet, social network, religious extremism.

References

1. Aknur N. Diny ekstremizm men terrorism erekshelikteri [Features of religious extremism and terrorism] [Electronic resource] Available at: <https://www.astana-akshamy.kz/dini-ekstremizm-men-terrorism-erekshelikteri/> (Accessed: 02.02.2021). [in Kazakh]
2. Burova E., Nazarbetova A. Institucionalnye factory religiozno-motivirovannogo ekstremizma [Institutional factors of religiously motivated extremism], Kogam & dauir [Society & era] 2019. №2(62). [in Russian]
3. Sultan A. Kazahstandagy ekstremizmmen kures: milliondar kaida ketip jatyr? [Fighting extremism in Kazakhstan: where are millions goin] [Electronic resource] Available at: <https://cabar.asia/> (Accessed: 02.02.2021). [in Kazakh]
4. Ongarov E. Bolmysy bulungyr, mazmuny marginaldy dini agymdar [The essence is blurred, the content is marginal religious movements] [Electronic resource] Available at: <https://abai.kz/post/view?id=1475> (Accessed: 02.02.2021). [in Kazakh]
5. Anash D. Terrorizmmen kures – barshanyn mindeti [The fight against terrorism is the task of all] [Electronic resource] Available at: <https://egemen.kz/article/163332-terrorizmmen-kures-%E2%80%93-barshanynh-mindeti> (Accessed: 02.02.2021). [in Kazakh]
6. Alimov K.Z. Teoriya mejdunarodnyh otnoshenii i mejdunaraodnogo prava [Theory of international relations and international law] (Tashkent, Al-Fabaservis, 2017, 512 p.). [in Russian]

Авторлар туралы мәлімет:

Алтынбек Дәулет – негізгі автор, магистрант, Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан.

Сердәлі Бекжігіт – ф.ғ.к., профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан.

Нұсқабаев Оразбек – с.ғ.д., профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан.

Altynbek Daulet – **The main Author**, Master’s Degree Student, Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.

Serdali Bekzhigit – candidate of philological sciences, professor, Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.

Nuskabaev Orazbek – Doctor of Science, Professor, Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.